

**VAN İLİ ÇATAK BÖLGESİNDE
BULUNAN SU SAMURLARININ
HABİTATI VE KARŞILAŞTIĞI PROBLEMLER**

**HABITAT AND ECOLOGICAL PROBLEMS
OF THE OTTERS LIVING IN ÇATAK (VAN) PROVINCE**

Dr. Şevket ALP
Yüzüncü Yıl Üniversitesi Çevre Sorunları
Araştırma ve Uygulama Merkezi
Zir. Yük. Müh. Mehmet KAPTANOĞLU
Van Çevre İl Müdürlüğü

ÖZET

Anadolu geniş bir kara parçası olması yanında coğrafik, iklimsel ve faunistik özellikleriyle birbirinden farklı bölgelere ayrılmaktadır. Hemen hemen Anadolu'nun tüm bölgelerinde yaşayan su samuru (*Lutra lutra*)'nın son yıllarda olumsuz çevre koşullarından etkilenerek sayısı hızla azalmaktadır.

Van'ın Çatak ilçesi çevresinde yaşayan su samurunun yaşadığı habitat incelenerek karşılaştığı problemler belirlendi.

Bölgede on yıldır süren terör nedeniyle bahsedilen yörelerde köyler boşaltılmıştır. Su samurunun yaşam alanından ayrılan insanoğlunun, memeli açısından olumlu ve olumsuz yönleri irdelenecektir.

Anahtar kelimeler: su samuru, Çatak, habitat

SUMMARY

Anatolia is extended on a large land, but it is divided many regions according it is geographical, climatological and faunistic characteristics. Nealy all otter inhabiting in Anatolia are threatened by the negativ environmental conditions so their number decreasing in recent years.

Habitat that otter live in Çatak was investigated and ecological problems they are faced with were determined.

Around Çatak, many villages were evacuated because of the terror that took place in the region for a decade. The positive and negative effects of people, who left the otter habitats will be surveyed by this projects on the respect of this mammalian.

Key words: otter, Çatak, habitat

GİRİŞ

Çevreyi değerlendiren raporların bir bölümünde, biyokimyasal döngü değişimleri, toprak erozyonu oranı, su havzalarının boşalım hızı, atmosferik bileşimdeki dalgalanmalar incelenmektedir. Bazı evre bilimciler için ise, temel göstergeler hayvanlar ve doğal ürünler, orman ve mer'alar gibi temel biyolojik kaynakların yeniden büyüme hızıdır. Yer kürenin sağlığı konusunda tartışılmayacak tek gösterge biyoçeşitliliğdir. Biyoçeşitliliği ölçme kriterilerinin biri de, ekosistemde besin zincirinin üst kademesinde yer alan omurgalıların varlığıdır. Çünkü, habitatta bulunan omurgasız canlılar, bitki, mantar ve diğer küçük ve daha az bilinen yaşam biçimlerinde ayakta olduğunun gösterir. Ekolojide bozulmanın en basit göstergesi yerel omurgalı nüfustaki dalgalanmadır. (Tuxill ve ark., 1998).

Su samuru (*Lutra lutra*), Carnivora (etçiler) takımının, Mustelidae (Sansargiller) familyasının üyesidir. Gövdesi uzun, bacakları kısa, gövdeye birleştiği yer kalın olan ancak ucuna doğru düzgünce incelen bir kuyruğu vardır. Su samuru, geniş bir burun, küçük kulaklar ve dört ayağının parmakları arasının perdeli olmasıyla bilinir. Ayak izinin boyu hayvanın yere basma şekline göre 6 ile 9 cm arasında değişir. İz genellikle tüm tabanı belirtir. Tırnaklar küçüktür. Su yüzeyinde, gözleri ve burnu suyun dışında kalacak biçimde yüzer. Yüzme hızı saatte 2 km, dalış süresi 10 - 40 saniyedir (McDonald ve ark., 1993; Bang ve ark., 1990).

Yuvası, uygun bir gizlenmenin olabildiği dere boyları, kanallar, göller, sazlıklarda kuytu bir oyuk içinde olabilir. Su samurları bir veya birkaç dişinin ve yavruların oluşturduğu aile grupları halinde yaşarlar. Yavrulama dönemi dışında yetişkinler tek başına olmayı tercih ederler. Çiftleşme sırasında bir araya gelirler. Hamilelik iki ayı geçer. Yuru sayısı çevre şartlarına bağlı olarak 1 - 4 arasında olur. Yavrulara sadece ana bakar ve bu ilgi 12 - 14 ay sürer (McDonald ve ark., 1993; Bang ve ark. 1990).

Su samurlar, genellikle gece beslendiklerinden, geceleyin daha hareketlidirler. Gündüzleri yuvada veya dinlenme yerlerinde yatarak vakit geçirirler. Ancak bazen gündüzleri de avlandıkları olur. Gece avlarında 10 - 12 km uzaklıklara gidebilirler. Yiyeceklerini balıklar, kuşlar, fareler, yengeçler, kerevitler, solucanlar ve böcekler oluşturur (McDonald ve ark., 1993; Bang ve ark. 1990).

Van'ın Çatak ilçesindeki Çatak Çayı omurgalı bir tür olan su samurlarının önemli yaşam alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu alan, bozulmadan günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Bu alanın tanınıp korunması için gereken önlemlerin alınması kaçınılmazdır.

MATERYAL VE METOT

Çalışmanın materyali; su samuru (*Lutra lutra*)'nun habitatu olan Van'ın Çatak ilçesindeki Çatak Çayı ve çevresidir.

Çatak; il merkesinin 85 km güneyinde Dicle nehrinin önemli bir kolu olan Botan Çayı'nın yukarı kısmında yer alır. İlçenin batı ve kuzeyinde Gevaş, doğuda Gürpınar ilçeleri, güneyde Hakkari, güneybatıda Siirt illeriyle çevrilidir. İlçe yüksek dağlık bir bölge olup, tarım alanları sınırlıdır. Van Gölü'nün güney kısmı boyunca, göle dik inen sıralar halindeki Kavuşşahap Dağları'yla çevrilidir. İlçenin kuzey doğusunda 3.446 m ile Serdarbulak Dağı, batıda 3.500 m ile Kepçe Dağı, doğuda 3.000 m ile Damla Dağı ve güneyde 3.429 m ile Alandas Dağı bulunmaktadır (Anonim, 1987).

Bir kolu Van-Gürpınar ilçesi Norduz köyünden doğan, bir kolu ilçeye bağlı Elmacı mezrasından kaynağını alan ve başka bir çok küçük derelerden beslenen Çatak Çayı, bu haliyle Botan Çayı'na karışır (Anonim, 1998).

İlçenin tarihi çok eskilere dayanır. İlçede bulunan Tirişin Yaylası'nda tespit edilen kaya resimlerinde bölgenin Neolitik Çağı'dan, ilk Tunç Çağı'na değin yerleşim yeri olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu kaya resimlerinde av sahneleriyle, boğa, ceylan, bizon ve fil gibi hayvalar gerçeğe uygun ya da şematik olarak canlandırılmıştır (Anonim, 1987).

Çalışma boyunca, su samurunun bölgedeki yaşam alanı olan Çatak Çayı gözlem altına alınmış; avcılar, alabakık yetiştiricileri, yerel ve mülki idarecilerle görüşmeler yapılarak memeliye ilişkin sorunlar tespit edilmiştir.

BULGULAR

Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi Dicle nehri havzasına bağlı olan Çatak Çayı boyunca su samuru (*Lutra lutra*) yaşamaktadır. Su samuru bu bölgede uygun bir yaşam alanı bulmuştur. Bunun başkaca sebebi dereye yaşayan "Dağ Alabalığı", "Dere Alabalığı", "Büyük Benekli Alabalık" ve "Anadolu Alabalığı" olarak bilinen veya halk tarafından "Çatak Alabalığı" olarak adlandırılan *Salmo trutta macrostigma*'dır. Bu alabalık Çatak Çayı boyunca yaşamakta olup diğer alabalıklardan ayrılan en belirgin özelliği belirgin kırmızı lekeli olmasıdır (Aras ve ark., 1997).

Alabalık avcılığı gece veya bulutlu havalarda yapılmaktadır. Su samuru gece beslendiği için zaman zaman avcılarla karşı karşıya gelmekte eğer avcıda tüfek varsa su samuru vurulmaktadır. Bu sebepten dolayı yılda ortalama 25 adet su samuru avlanmaktadır. Avlanan bu memeliler postun büyüklüğüne göre 20 ile 25 milyon Türk Lirası arasında alıcı bulmaktadır. Genel olarak avcılar dışında halın su samurunun tanımadığı ve postu satma dışında bu hayvanla pek ilgilenmediği tespit edilmiştir.

Yöre halkı özel olarak su samuru avcılığına çıkmaz fakat gördüğünde onu avlamak istemektedir. Bu yüzden su samuru popülasyonunun azalıp artmasında avcılıktan çok Anadolu Alabalığı'nın popülasyonu önemli olmaktadır.

Beslenme zincirinin en üstünde yer alan su samurunun geleceği beslenme zincirinin en önemli halkası olan Anadolu Alabalığı'yla ilişkilidir. Büyük ekonomik özelliklere sahip olan Anadolu Alabalığı, Gökkuşluğu Alabalığı'na göre daha iyi fiyat bulmaktadır. Şöyle ki bir kilo Gökkuşluğu Alabalığı 2 milyon Türk Lirası iken, Anadolu Alabalığı 3 milyon Türk Lirası üzerinden alıcı bulmaktadır. İşsizliğin yoğun olduğu bölgede gençler dinamit, el bombası ve suya elektrik verme gibi illegal metotlarla avcılık yapmaktadır. Bu da balığın popülasyonu üzerinde şiddetli baskı yapmakta ve ciddi azalmalara neden olmaktadır. Balığın popülasyon dinamikleri detaylı bir şekilde araştırılmadığı için stok miktarı bilinmemekte ve zararın boyutu tahmin edilememektedir (Aras ve ark., 1997). Bundan 3 - 4 yıl öncesinde günlük av miktarı önemli ölçüde düşmüştü. Bazen gün boyunca balık tutulamadığı ifade edilmekteydi. Fakat terör nedeniyle dere boyunca yerleşik köylerin boşalması, köylülerin balığın üzerindeki, av baskısını azalttı. Anadolu Alabalığı popülasyonunda eskiye nazaran iyileşme görülmektedir. Bu günlerde serpmeye ağla bir avcı üç dört kilo balık avlayabilmektedir. Balıktaki bu artıştan yararlanan su samurunun popülasyonunda artış gözlenmektedir. Şöyle ki eskiye nazaran köylüler daha sık bir şekilde su samurunu gözlediklerini ifade etmektedirler.

Su samurunun önemli bir besin kaynağı olan Anadolu Alabalığı'nın doğal yaşam alanının niteliğinin gittikçe bozulduğu görülmektedir. Bundan 20 - 30 yıl önce dere kenarları meşe ve ardıç ağaçlarıyla kaplı iken şimdi bu ağaçlar önemli ölçüde azalmış bulunmaktadır. Bu da Çatak Çayı'nın su rejiminin bozulmasına ve erozyonun şiddetlenmesine neden olmaktadır. Siltasyon ve bulanıklık balığın üreme alanını daraltmaktadır (Aras ve ark., 1997). Bunun sonucunda Anadolu Alabalığı'nın popülasyonunu önemli ölçüde tehdit etmektedir.

İlçe dağlık bir yapıya sahip olduğundan bölgede uzun yıllar hüküm süren terör, köylerin önemli bir kısmının boşalmasına ve dolayısıyla Çatak ilçesi başta olmak üzere batıdaki il ve ilçelere yoğun bir göçün başlamasına sebep olmuştur.

Çatak ilçe nüfusunun artmasıyla dereye akıtılan kanalizasyon ve çöplerin, alabalık ve su samurunun yaşam alanları ile ilgili belirgin - olumsuz - bir etkisi gözlemlenmemiştir. Ancak olumsuz etkileyeceği düşüncesindeyiz.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bölgenin sarp ve dağlık olması antropojen etkiyi azaltmaktadır. Bu da doğal dengenin bozulmasını büyük ölçüde engellemektedir. Bu sürecin geliştirilerek gelecek nesillere aktarılması için aşağıdaki tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Öncelikle, yörede yeterince tanınmayan su samurunun tanıtılarak, birlikte yaşanabileceğinin, bu hayvanları katletmenin kimseye bir faydasının olmadığı ve alamayacağını uygun bir dille anlatılması gerekmektedir.

Su samurunun geleceği, beslenmesinde önemli bir yer tutan Anadolu Alabalığı popülasyonuna bağlıdır. Bu yüzden alabalığın illegal yöntemlerle avlanmasının muhakkak engellenmesi gerekmektedir. Serpmeye ağla yapılan avcılığın popülasyon üzerinde önemli bir etkisi bulunmamaktadır. Çünkü, dere taşlık olduğu için istenilen miktarda avlanmayı engellemektedir. Halk bu tür avcılığa yönlendirilmelidir.

Balığın gelişmesinde önemli bir etken olan yaşam alanının niteliğini bozan ağaç katliamına son verilerek, yapılan tahribatın iyileştirilmesi için acilen tedbir alınması gerekmektedir. Çatak Çayı'nın niteliğini bozan kanalizasyon ve atıkların irdelenmesi; elde elilecek sonuçlardan hareketle birtakım tedbirlerin hayata geçirilmesi yönünde girişimlere ihtiyaç duyulmaktadır.

Anadolu Alabalığı populasyon dinamikleri bilinmemektedir. Bu konuda bilim adamlarının çalışması teşvik edilmelidir.

KAYNAKÇA

ANONİM, 1987. Ana Britannica, Genel Kültür Ansiklopedisi, Cilt: 6, Ana Yayıncılık A.Ş. ve Encyclopaedia Britannica, Inc.

ANONİM, 1998. Çatak Kaymakamlığı Brifing Dosyası: 2, Çatak-Van

ARAS, S.M., ÇETİNKAYA, O., KARAKAŞ, M., 1997. Anadolu Alabalığı (*Salmo trutta macrostigma* Dum., 1858)'nın Türkiye'deki Bugünkü Durumu, Akdeniz Balıkçılık Kongresi: 605 - 613, İzmir.

BANG AND DAHLSTROM, 1990. Collins Guide to Animal Tracks and Sings, ISBN 0002198819, Hong Kong: 230.

McDONALD, D., BARRET, P., 1993. Collins Field Guide Mammals of Britain and Europe, ISBN 0002197790, Great Britain: 129 - 130.

TUXİLL, J., BRİGHT, C., 1998. Yaşamın Dokusunun İncitmek, Dünya Durumu 1998, TEMA Vakfı Yayınları: 65, İstanbul.